

УДК 159.922:001.18

DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2020.2\(14\).4](https://doi.org/10.17721/upj.2020.2(14).4)

Завацький В. Ю.,

доктор психологічних наук,
професор кафедри психології та соціології,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
E-mail: vladzeitler@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9946-9113

Блискун О. О.,

доктор психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціології,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
E-mail: bliskoon@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7875-7714

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА АНТИЦИПАЦІЇ МОЛОДІ ТА ЇЇ САМОПОЧУТТЯ В УМОВАХ ЖИТТЄВИХ ЗМІН: ОНТО- ТА СОЦІОГЕНЕЗ

У статті визначено діагностичні маркери та результативно-змістовні особливості антиципації молоді у віковому і гендерному вимірах; здійснено соціально-психологічний аналіз життєвих стратегій та спрямованості модальності антиципації особистості в умовах змін; проведено диференціацію вибірки за показниками провідних конструктів та предикторів антиципації в умовах життєвих змін. Обґрунтовано соціально-психологічну природу соціального самопочуття молоді; подано змістовний опис феномену соціального самопочуття, його компонентів, показників, чинників формування; розроблено та апробовано технологію емпіричного дослідження соціального самопочуття молоді та встановлено його взаємозв'язок з її антиципацією; виявлено референти, що визначають зміст соціального самопочуття молоді. Показано, що взаємозв'язок антиципування і самопочуття особистості підкорюється закономірностям, які залежать від віку, статі, рівня розвитку загальної антиципаційної спроможності і окремих її видів (просторової, часової, особистісно-ситуативної). При цьому, активний розвиток антиципації відбувається поетапно. Зокрема, у юнацькому віці здатність

до антиципації вирізняється якісним вдосконаленням мислення, як опосередкованого та узагальненого відображення дійсності; інтенсивним розвитком тих якостей розумової діяльності, які є специфічними саме для антиципування, як-то: перспективність, урахування ймовірнісної природи майбутнього, доказовість прогнозу. Встановлено, що у віці ранньої дорослості посилюється взаємовплив загальної антиципаційної спроможності і самопочуття зі значним вдосконаленням рефлексії у процесі антиципації. З'ясовано, що антиципація у період середньої дорослості часто пов'язана з самопочуттям, що є ознакою її психологічного здоров'я (емоційна стабільність, низька тривожність та імпульсивність тощо). Крім того, у період середньої дорослості виявляється вищий зв'язок антиципації і позитивного самопочуття.

Виявлено гендерні відмінності в змісті і структурі взаємозв'язків різних видів антиципаційної спроможності з самопочуттям. У жінок взаємозв'язки антиципаційної спроможності і особливостей самопочуття більш численні і інтенсивні порівняно з чоловіками. Встановлено взаємозв'язок між проявами антиципаційних здібностей на різних рівнях (особистісно-ситуативному, просторовому і хроноритмологічному) і ступенем розвитку компонентів самопочуття молоді.

Ключові слова: особистість, молодь, психологічне самопочуття, соціальне самопочуття, антиципація, умови життєвих змін.

Вступ

Постановка проблеми. Соціальне самопочуття молоді – це складна форма досить стійкого цільового психологічного стану, що виникає під впливом об'єктивних умов та соціальних обставин життєдіяльності в суспільстві. Його сутністю виступає прояв переживань молодими людьми свого ставлення до різних обставин їхнього життя і діяльності. Воно є індикатором їхнього соціального буття, показує задоволеність життям, своїм становищем, перспективами розвитку останнього, відображає їхню впевненість або невпевненість у теперішньому та майбутньому і пов'язане з антиципаційними здібностями (McFarland, Webb & Brown, 2012; Wertsch, 2008). Соціальне самопочуття, з іншого боку, є тлом, яке забарвлює життя і діяльність молодих людей, показує спрямованість їхньої поведінки і допомагає спрогнозувати розвиток позитивних або негативних процесів (Magnus, Diener, Fujita & Pavot, 1993; Бурлачук, 2008). У зв'язку з цим актуальним вбачається визначення основних діагностичних маркерів і результативно-змістовних характеристик самопочуття молоді та її антиципації в умовах життєвих змін.

Теоретичний аналіз

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальність понять антиципації та психологічного самопочуття особистості у психології є добре усвідомленими (Т. Базилевич, І. Батраченко, Б. Ломов, В. Менделевич, Г. Міськов, Л. Регуш, І. Савчин, О. Сергієнко, Є. Сурков та ін.). Розвитком генетичного (З. Ковальчук, С. Максименко) та системно-інтегративного підходів у психології (Г. Балл, І. Данилюк, А. Коваленко, Л. Найдьонова); концепціями самосвідомості як чинника розвитку особистості (М. Боришевський, А. Кононенко, Ю. Швалб), адаптивності (І. Аршава, Ю. Бохонкова, Н. Завацька, Е. Носенко), теоріями вчинку (В. Роменець), суб'єктності (І. Попович, В. Татенко), життєвого вибору та життєтворчої активності особистості (О. Бершанська, Т. Титаренко, В. Ямницький) створені умови для подальшого вивчення цих феноменів (Безрукова, 2015; Данильченко, 2016; Коваленко & Безверха, 2017; Сердюк, Данилюк, Турбан, Пенькова & Володарська, 2018).

У науці докладно досліджені нейрофізіологічні, психофізіологічні засади антиципації (П. Анохін, І. Павлов, В. Русалов та ін.), роль антиципації у забезпеченні пізнавальних психічних процесів (А. Брушлінський, С. Рубінштейн, О. Тихомиров, І. Фейгенберг та ін.), значення антиципації у різних видах діяльності (В. Плохих, В. Русалов, Н. Смирнова та ін.), її зв'язок з життєвою компетентністю особистості (О. Рихальська, К. Шестопалова) (Пахоль, 2017; Селигман, 2010).

Проте, незважаючи на досить широкий спектр праць в даній проблемній області, питання онто- та соціогенетичних аспектів вивчення антиципації молоді та її психологічного самопочуття, зокрема в умовах життєвих змін, потребують ґрунтовного наукового аналізу у соціально-психологічному вимірі.

Мета статті полягає в аналізі соціально-психологічної специфіки антиципації молоді та її самопочуття в умовах життєвих змін в онто- та соціогенезі.

Методологія та результати дослідження

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів дослідження: анкетування (анкета на вивчення соціального самопочуття особистості Н. Симонович) тест антиципаційної спроможності (В. Менделевич); методики: «Виразність негативного прогнозу у спілкуванні і діяльності» (О. Сичов), граничних смислів (Д. Леонт'єв, В. Бузін); прогресивні матриці Дж. Равена, стандартизований багатопрофільний метод дослідження особис-

тості (СМДО) (адаптація Л. Собчик), методики діагностики: рівня суб'єктивного контролю (Дж. Роттер, в адаптації Є. Бажина, О. Голінкіної, О. Еткінда), індивідуальних копінг-стратегій» (Е. Хайм), шкали ситуативної і особистісної тривожності (Ч. Спілбергер, адаптація Ю. Ханіна), «Тест на оптимізм» (Л. Рудіна), методика «Рівень співвідношення цінності і доступності в різних життєвих сферах» (О. Фанталова), «Тест смисложиттєвих орієнтацій» (Дж. Крамбо, Л. Махлік, адаптація Д. Леонтьєва), самоактуалізаційний тест «САТ» (Ю. Альошина, Л. Гозман, М. Загіка, М. Кроз); методи математичної обробки даних із їх подальшою якісною інтерпретацією та змістовним узагальненням. Статистична обробка даних і графічна презентація результатів дослідження здійснювалася за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 19.0).

Беручи до уваги ступінь розробленості проблеми, визначення соціально-психологічних специфіки антиципації молоді та її самопочуття в умовах життєвих змін в онто- та соціогенезі проводилося на вибірці осіб юнацького віку, ранньої та середньої дорослості (за класифікацією Д. Бромлей).

Дослідження проводилось серед молоді – здобувачів вищої освіти на базі закладів вищої освіти, а також на базі установ та підприємств різних регіонів України (серед працівників бюджетної сфери, сфери управління, військовослужбовців). Вибірку склали 256 респондентів (124 жінки та 132 чоловіка) віком від 18 до 35 років, розподілених на три підгрупи – осіб юнацького віку (I група) – 86 респондентів (41 жінка та 45 чоловіків), ранньої дорослості (II група) – 85 респондентів (36 жінок та 49 чоловіків), а також середньої дорослості (III група) – 85 респондентів (47 жінок та 38 чоловіків).

Поліаспектна, багатofакторна детермінованість і складність соціального самопочуття молоді для дослідження вимагають розробки його концептуальної моделі і її операціоналізації за допомогою виокремлення емпіричних показників (референтів) складових її компонентів у взаємозв'язку з її антиципаційними здібностями. Такими показниками виступили: об'єктивні характеристики статусу молодих людей (професія, сімейний стан, місце в соціальній системі суспільства за ознакою матеріального благополуччя, освіти, сімейного стану); задоволеність своїми позиціями в соціумі (сім'ї, в найближчому оточенні, в суспільстві); ставлення до своїх соціальних обов'язків; соціальні установки і ціннісні орієнтації; суспільно-політична активність молоді; реальна включеність у життя суспільства; динаміка соціального самопочуття в минулому і сьогоденні; впевненість у майбутньому і наявність перспектив професійного та особистісного зростання.

При побудові психологічного дослідження ми слідували його основним принципам: об'єктивності, вивчення психологічних явищ в їх розвитку, аналітико-синтетичного вивчення особистості (Aspinwall, Richter & Hoffman, 2001).

Визначено діагностичні маркери вивчення антиципації особистості (специфіка антиципаційної спроможності (прогностичної компетентності), модальності антиципації у спілкуванні й діяльності, варіативності прогнозу розвитку подій, граничних смислів; особливості життєвих стратегій, локус-контролю, мотивації досягнення, спрямованості та сенсожиттєвих орієнтацій, самопочуття особистості; ступінь її самоактуалізації у поєднанні з рівнем особистісної та ситуативної тривожності; специфіка співвідношення цінностей і їх доступності у різних життєвих сферах; показники комунікативної та соціальної компетентності, захисних механізмів й індивідуальних копінг-стратегій; рівень соціальної зрілості), що дозволило виявити соціально-психологічну специфіку антиципації досліджуваних в онто- та соціогенезі і провести диференціацію вибірки.

З'ясовано, що взаємозв'язок антиципування і соціально-психологічних особливостей самопочуття підкорюється закономірностям, які залежать від віку, статі, рівня розвитку загальної антиципаційної спроможності і окремих її видів (просторової, часової, особистісно-ситуативної, загальної). При цьому, активний розвиток антиципації відбувається поетапно. Зокрема, у юнацькому віці здатність до антиципації вирізняється якісним вдосконаленням мислення, як опосередкованого та узагальненого відображення дійсності; інтенсивним розвитком тих якостей розумової діяльності, які є специфічними саме для антиципування, як-то: перспективність, урахування ймовірнісної природи майбутнього, доказовість прогнозу ($p \leq 0,05$). Встановлено, що у віці ранньої дорослості посилюється взаємовплив загальної антиципаційної спроможності і особистісних властивостей зі значним вдосконаленням рефлексії у процесі антиципації ($p \leq 0,01$). З'ясовано, що у віці середньої дорослості антиципація пов'язана з самопочуттям, що виражає ознаки психологічного здоров'я (емоційна стабільність, низькі тривожність та імпульсивність тощо) ($p \leq 0,05$). Крім того, у віці середньої дорослості виявлені прямі і інтенсивні кореляції з позитивним ставленням до себе і самоповагою.

Застосування критерію χ^2 дозволило виявити наявність стійкого взаємозв'язку загального рівня антиципаційних здібностей і типу прогнозування ($\chi^2_{\text{емп}} = 17,63$; $p \leq 0,05$) у гендерному вимірі. Кількісний аналіз співвідношення антиципаційної спроможності/неспроможності чоловіків і жінок по вибірці показав, що жінки в цілому краще про-

гнозують життєві події і ситуації, ніж чоловіки. У жінок відзначаються більш розвинені прогностичні здібності комунікативного рівня, здатність прогнозувати життєві події і ситуації, проявляти поліваріантний тип прогнозування в ситуаціях взаємодії, ніж у чоловіків ($\phi=2,19$; $p\leq 0,01$). При цьому чоловіки демонструють більш розвинені здібності передбачати рух предметів в просторі, упереджувати їх, координувати власні рухи, проявляючи моторну спритність ($\phi=1,56$; $p\leq 0,05$).

Диференційно-психологічний аналіз антиципації та життєвих стратегій досліджуваних показав, що пасивна життєва стратегія проявляється у значному підвищенні рівня особистісної дисгармонії з пограничним профілем СМДО, перерозподілом орієнтації молоді у бік послаблення спрямованості на завдання і її залежністю від ситуативних впливів в умовах життєвих змін, що має прояв у зниженні показників мотивації досягнення та антиципаційної спроможності ($p\leq 0,05$). Визначено, що досліджуваним з пасивною стратегією в умовах життєвих змін притаманні риси психологічної регресії, які виявляються в незавершеності процесу формування зрілої особистісної спрямованості, наближеності їхнього особистісного профілю до профілю осіб молодшої вікової групи.

З'ясовано, що інтелектуальний потенціал є одним із чинників, який розширює індивідуальні можливості і обумовлює рівень соціальної відповідальності й здатності до антиципування досліджуваних та використання механізмів психологічного захисту для зниження рівня когнітивного дисонансу, інтраперсональної напруженості, що дозволяє стабілізувати обраний копінговий стиль. Встановлено, що визначальним чинником для вибору досліджуваними активної або пасивної стратегії в умовах життєвих змін є такий когнітивний компонент життєвої стратегії, як рівень суб'єктивного контролю, який визначає межі соціальної активності особистості і її антиципації.

Визначено, що результативно-змістовні характеристики антиципації виявляються у позитивній та негативній її модальностях і мають, поряд із просторово-часовими вимірами, ціннісно-сміслові навантаження. З'ясовано, що негативна модальність антиципації досліджуваних обумовлена наявністю соціально-психологічних та особистісних особливостей, як-то: тривожність, песимізм, мотивація уникнення невдачі, які виявляються у прогнозуванні та визначають високу вираженість, як негативного прогнозу у спілкуванні і діяльності, так і характеризують вибірково чутливість досліджуваних до негативних смислів ($p\leq 0,01$). Встановлено, що негативна модальність антиципації пов'язана також з інтенсивністю інтраперсональних конфліктів і дезінтеграцією між цінністю і доступністю в основних життєвих сфе-

рах, низьким ступенем осмисленості життя, негативним самопочуттям ($p \leq 0,05$). Показано, щодосліджуваним з негативною модальністю антиципації в спілкуванні і діяльності притаманні соціально-психологічні особливості, які ускладнюють процес їхньої самоактуалізації внаслідок низької компетентності у часі, як нездатності діяти відповідно до вимог і можливостей наявної життєвої ситуації; несхильності прислухатися до себе у ситуації вибору в умовах життєвих змін та недостатнього усвідомлення власних спонукань. Цих досліджуваних відрізняли також низька гнучкість поведінки, слабка спонтанність і контактність, знижений рівень самоповаги і самопочуттям ($p \leq 0,01$).

Наразі визнається важлива роль соціально-психологічної компетентності, як основи соціальної зрілості особистості, у її здатності до антиципування. Виявлено, що антиципація, як здатність особистості діяти і приймати ті чи інші рішення та як певна темпорально-орієнтована форма організації психічного, призначена для відображення, проектування, упередження та опредметнення майбутнього, лежить в основі когнітивного компоненту соціальної зрілості. Постановка мети, побудова плану, вибір стратегії спілкування і підбір необхідних комунікативних технік опосередковані антиципаційними здібностями особистості. Разом із тим, особистісно-ситуативний, просторовий, хроноритмологічний види прогнозування забезпечують ефективність побудови комунікативного акту, взаєморозуміння у міжособистісній взаємодії.

Встановлено, що антиципаційно спроможні досліджувані демонстрували вищий рівень соціальної зрілості та вираженості особистісних чинників, що лежать в основі їхньої соціальної та комунікативної компетентності, ніж досліджувані з недостатнім рівнем розвитку антиципаційних здібностей ($\varphi = 2,11$; $p \leq 0,05$). Зокрема, це виражалось у кращому розумінні людей і ситуацій; в адекватному використанні вербальних і невербальних засобів спілкування; в багатому і гнучкому репертуарі соціальних ролей в різних ситуаціях спілкування та у побудові взаємодії; в загальній соціальній орієнтації та обізнаності, високому рівні розвитку антиципаційних здібностей ($p \leq 0,05$).

Результати дисперсійного аналізу дозволили здійснити розподіл досліджуваних відповідно до їхньої приналежності до груп із різною антиципаційною спроможністю з урахуванням орієнтації на варіативність прогнозу розвитку подій, рівня здатності до прогнозування, негативної модальності антиципації у спілкуванні та діяльності та визначити суттєві відмінності у виокремлених підгрупах за всіма шкалами, що дозволяє вважати їх належними до різних вибірок. Зокрема, до групи антиципаційно спроможних досліджуваних (АС) увійшли

562 (74,3%) особи, з них 268 (35,4%) чоловіків та 294 (38,9%) жінки, до групи антиципаційно неспроможних (АН) увійшло 194 (25,7%) особи, з них 89 (11,8%) чоловіків та 105 (13,9%) жінок. Зауважимо, що серед досліджуваних групи АС було 159 (21,0%) осіб з I вікової підгрупи, 191 (25,3%) осіб – з II та 212 (28,0%) – з III вікових підгруп. У групу АН увійшло 89 (11,8%) осіб з I вікової підгрупи, 61 (8,1%) особа – з II і 44 (5,8%) – з III вікових підгруп відповідно.

Виявлено, що всі показники антиципаційної спроможності досліджуваних групи АС перебували у межах норми, зокрема за особистісно-ситуативною антиципаційною спроможністю на рівні 194 ± 17 балів, просторовою – у межах 66 ± 13 балів, хроноритмологічною – 57 ± 14 балів (проти 132 ± 12 балів, 38 ± 11 балів та 33 ± 9 балів відповідно за цими показниками у досліджуваних групи АН) ($p \leq 0,05$). Зафіксована орієнтація досліджуваних групи АС на поліваріантний прогноз розвитку подій ($\varphi = 1,74$; $p \leq 0,04$) з переважанням високого (32 ± 4 балів) та середнього з наближенням до високого (21 ± 4 бала) рівня здатності до прогнозування (за Л. Регуш), проти переважання низького рівня здатності до прогнозування (у межах 5 ± 3 балів) у групі АН ($\varphi = 1,81$; $p \leq 0,03$).

Отримані результати свідчать про здатність досліджуваних групи АС передбачати складні життєві ситуації і планувати свої дії з подолання можливих проблем, з необхідною чіткою координацією і точністю способів їх вирішення у часі. Показники вираженості психологічних захистів, таких як заперечення, проєкція і раціоналізація по цій групі досліджуваних знаходилися у межах середніх значень, водночас як значення вираженості механізмів компенсації, регресії, заміщення, гіперкомпенсації і витіснення нижчі за середні ($p \leq 0,03$). Виразність психологічних захистів на низькому і середньому рівні шкали свідчить про те, що психологічне навантаження на дані механізми у цій групі досліджуваних невелика, вони задіюються тільки тоді, коли антиципаційна спроможність і копінг-стратегії недостатні для того, щоб опанувати складну ситуацію в умовах життєвих змін. Досліджувані групи АС відрізнялися також сформованістю таких копінг-стратегій, як планування вирішення проблеми, позитивна переоцінка, прийняття відповідальності, самоконтроль ($p \leq 0,05$). Ними достовірно частіше використовується адаптивна копінг-стратегія оптимізму ($\varphi = 1,64$; $p \leq 0,05$). Низький рівень напруженості у досліджуваних групи АС на рівні 4 ± 2 бала свідчив про адаптивні варіанти їхнього копіngu; натомість показники досліджуваних групи АН у межах 10 ± 2 бали вказували на високу напруженість копіngu, або свідчили про виражену соціальну дезадаптацію (> 12 балів).

Аналіз розмаїття зв'язків референтів з соціальним самопочуттям за розглянутими параметрами (з використанням кореляційного аналізу), дозволило виділити ті з них, які мають статистично значущі зв'язки. До їх числа увійшли такі референти у сферах:

– соціальної активності – можливість впливати на соціально-політичні події і прийняття рішень, що відбуваються в країні, місті тощо; ступінь задоволеності своєю соціальною активністю; відсутність можливостей для вільного, публічного висловлення своїх політичних поглядів і вимог та отримання достовірної інформації для формування власної соціальної позиції; участь в управлінні справами свого колективу, групи;

– матеріального становища – рівень життя; відповідність реальних доходів актуальним потребам; матеріальне благополуччя для себе та близьких, як актуальна потреба; задоволеність своїм фінансово-економічним, матеріальним становищем;

самореалізації – відповідність роботи знанням і здібностям; творчість, як важлива цінність; реалізація своїх здібностей і розвиток особистості, розвиток особистісного потенціалу, як важливі цінності; рівень досягнення життєвих цілей; підвищення освітнього та інтелектуального рівня, як актуалізована потреба;

– міжособистісних стосунків – схвалення і визнання з боку найближчого оточення, близьких, рідних, членів колективу, як важлива цінність; взаємини з друзями, з батьками, родичами, як проблема особистого характеру, що найбільше турбує; любов, як життєва цінність; задоволеність стосунками з близькими людьми, з адміністрацією на роботі (у ЗВО), з колегами і однокурсниками;

– трудової діяльності – досягнення успіхів у роботі, навчанні, як важлива цінність сьогодення і в майбутньому; цікава робота, як важлива цінність в даний час і згодом; кар'єра, як життєва цінність; професіоналізм, як мета життя; відповідність роботи знанням і здібностям; відповідність зарплати особистим зусиллям і професійній майстерності; задоволеність розподілом оплати праці в колективі; задоволеність змістом своєї роботи (навчання);

– здоров'я – власне здоров'я і здоров'я близьких, як важлива цінність зараз і у найближчому майбутньому; оцінка власного здоров'я в цілому; задоволеність сферою медичного обслуговування;

– емоційно-чуттєвій сфері – типовий настрій; психічні стани (як свої власні, так і уявлення про стани, які існують у більшості оточуючих; життя в гармонії з собою і світом, як важлива цінність наразі і у майбутньому; формування або набуття впевненості у майбутньому; кохання);

- морально-етичних і естетичних установок – вчинки відповідно до совісті і моралі, задоволеність морально-етичними якостями найближчого оточення;
- сімейного стану та стосунків – гарна сім'я, як важлива цінність; взаємини з батьками і родичами, як проблема особистого характеру, що турбує зараз;
- відпочинку – можливість для відпочинку і розваг; задоволеність проведенням дозвілля;
- соціальної ідентифікації – гордість за свою країну; прийняття цінностей, що домінують у сучасному суспільстві; дотримання звичаїв і традицій свого народу як актуальна потреба; реальна соціальна ідентифікація з конкретним суспільством в даний момент;
- соціальної комфортності – оцінка соціальної захищеності найближчим часом; розуміння і турбота з боку суспільства і держави, як важливої цінності найближчим часом; отримання освіти, спеціальності та професійної підготовки, як актуальна потреба; задоволеність своїм становищем у суспільстві;
- соціально-побутової влаштованості – стан соціальної сфери, як значуща соціальна проблема; задоволеність житлово-побутовими умовами;
- індивідуально-особистісних рис – рівень самоповаги, прийняття себе як особистості, ступеня задоволеності собою; наявність уявлень про цілі і сенс життя, її емоційної насиченості і самопочуття; задоволеність результативністю життя (своєю самореалізацією, продуктивністю і осмисленням прожитого); локус контролю-Я; локус контролю-життя (впевненість у можливості контролювати своє життя, приймати рішення і втілювати їх у життя); інтернальність в області невдач (тобто рівень суб'єктивного контролю щодо негативних подій і ситуацій); інтернальність у міжособистісних відносинах (тобто рівень суб'єктивного контролю над подіями і ситуаціями, що відбуваються у процесі міжособистісного спілкування та взаємодії).

Висновки

Виокремлення діагностичних маркерів і результативно-змістовних особливостей антиципації особистості в умовах життєвих змін дозволило визначити її соціально-психологічну специфіку в онто- та соціогенезі. Проведено диференційно-психологічний аналіз антиципації та життєвих стратегій особистості (емоційних, когнітивних, поведінкових).

Показано, що взаємозв'язок антиципування і соціально-психологічних особливостей самопочуття молоді підкорюється законо-

мірностям, які залежать від віку, статі, рівня розвитку загальної антиципаційної спроможності і окремих її видів (просторової, часової, особистісно-ситуативної). При цьому, активний розвиток антиципації відбувається поетапно. Зокрема, у юнацькому віці здатність до антиципації вирізняється якісним вдосконаленням мислення, як опосередкованого та узагальненого відображення дійсності; інтенсивним розвитком тих якостей розумової діяльності, які є специфічними саме для антиципування, зокрема: перспективність, урахування ймовірнісної природи майбутнього, доказовість прогнозу. Встановлено, що у віці ранньої дорослості посилюється взаємовплив загальної антиципаційної спроможності і особистісних властивостей зі значним вдосконаленням рефлексії у процесі антиципації. З'ясовано, що антиципація у період середньої дорослості часто пов'язана з властивостями особистості, які є ознаками її психологічного здоров'я (емоційна стабільність, низька тривожність та імпульсивність тощо). Крім того, у період середньої дорослості виявляється більший зв'язок антиципації і позитивного самопочуття.

Виявлено гендерні відмінності в змісті і структурі взаємозв'язків різних видів антиципаційної спроможності з соціально-психологічними особливостями самопочуття. У жінок взаємозв'язки антиципаційної спроможності і соціально-психологічних особливостей самопочуття більш численні і інтенсивні, порівняно з чоловіками. Встановлено взаємозв'язок між проявами антиципаційних здібностей на різних рівнях (особистісно-ситуативному, просторовому і хроноритмологічному) і ступенем розвитку компонентів самопочуття.

З'ясовано, що соціальне самопочуття молоді характеризується певним зростанням в останні роки. Існує залежність соціального самопочуття від статево-вікової і професійної приналежності молодих людей, рівня їхньої освіти, сімейного стану. Молоді чоловіки, порівняно з молодими жінками, відрізняються гіршим соціальним самопочуттям. Виявлено вищий відсоток досліджуваних, які відзначають погіршення соціального самопочуття, порівняно з тими, хто відзначає його покращення, зокрема у вибірках військовослужбовців і працівників бюджетної сфери. Вищі показники сприятливого соціального самопочуття у працівників сфери управління. Досліджувані вікових категорій 18–24 і 25–35 років найбільш оптимістично оцінюють своє соціальне самопочуття. Молоді люди з низьким освітнім цензом оптимістичніше оцінюють своє соціальне самопочуття, ніж молодь з вищим рівнем освіти.

Перспективи подальших досліджень. У якості напрямків подальшого вивчення проблеми можуть бути: вивчення соціального само-

почуття різних категорій молоді; дослідження впливу соціальних чинників на зміну самопочуття молоді; аналіз впливу соціально-психологічних якостей молодих людей на специфіку прояву їхнього самопочуття та антиципаційних здібностей, зокрема у процесі реінтеграції.

Декларація про конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність потенційного конфлікту інтересів стосовно дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Список використаних джерел

Aspinwall, L. G., Richter, L., & Hoffman, R. R. (2001). Understanding how optimism works: An examination of optimists' adaptive moderation of belief and behavior. *Optimism and pessimism: Implications for theory, research, and practice*, 217–238. <https://doi.org/10.1037/10385-010>

Magnus, K., Diener, E., Fujita, F., & Pavot, W. (1993). Extraversion and neuroticism as predictors of objective life events: a longitudinal analysis. *Journal of personality and social psychology*, 65(5), 1046–1053. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.5.1046>

McFarland, S. Webb, M., & Brown, D. (2012). All humanity is my ingroup: A measure and studies of identification with all humanity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(5), 830–853. <https://doi.org/10.1037/a0028724>

Wertsch, J. (2008). From social interaction to higher psychological processes: a clarification and application of Vygotsky's theory. *Human Development*, 51, 66–79. <https://doi.org/10.1159/000272425>

Бурлачук, Л. Ф. (2008). *Психодіагностика*. Санкт-Петербург : Питер.

Безрукова, О. А. (2015). Соціальна відповідальність в сучасному українському суспільстві: соціологічна концептуалізація та досвід емпіричного дослідження. (Дис. д-ра соціол. наук). Київ.

Данильченко, Т. В. (2016). *Суб'єктивне соціальне благополуччя: психологічний вимір*. (Монографія). Чернігів : Десна Поліграф.

Коваленко, А. Б., & Безверха, К. С. (2017). Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. *Український психологічний журнал*, 1(3), 48–62. [http://doi.org/10.17721/urj.2017.1\(3\).5](http://doi.org/10.17721/urj.2017.1(3).5)

Пахоль, Б. Є. (2017). Суб'єктивне та психологічне благополуччя: сучасні та класичні підходи, моделі та чинники. *Український психологічний журнал*, 1(3), 80–104. [http://doi.org/10.17721/urj.2017.1\(3\).7](http://doi.org/10.17721/urj.2017.1(3).7)

Селигман, М. (2010). *В пошуках щасття. Як получать удовольствие от жизни каждый день*. Киев : Издательство Манн, Иванов и Фебер.

Сердюк, Л. З., Данилюк, І. В., Турбан, В. В., Пенькова, О. І., & Володарська, Н. Д. (2018). *Психологічні технології самодетермінації розвитку особистості*. (Монографія). Л. З. Сердюк (Ред.). Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

Тест смысложизненные ориентаций (методика СЖО) Д. А. Леонтьев. Режим доступа: <https://psycabi.net/testy/256-test-smyslozhiznennyye-orientatsii-metodika-szho-d-a-leontev>

References

- Aspinwall, L. G., Richter, L., & Hoffman, R. R. (2001). Understanding how optimism works: An examination of optimists' adaptive moderation of belief and behavior. *Optimism and pessimism: Implications for theory, research, and practice*, 217–238. <https://doi.org/10.1037/10385-010>
- Magnus, K., Diener, E., Fujita, F., & Pavot, W. (1993). Extraversion and neuroticism as predictors of objective life events: a longitudinal analysis. *Journal of personality and social psychology*, 65(5), 1046–1053. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.65.5.1046>
- McFarland, S. Webb, M., & Brown, D. (2012). All humanity is my ingroup: A measure and studies of identification with all humanity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(5), 830–853. <https://doi.org/10.1037/a0028724>
- Wertsch, J. (2008). From social interaction to higher psychological processes: a clarification and application of Vygotsky's theory. *Human Development*, 51, 66–79. <https://doi.org/10.1159/000272425>
- Burlachuk, L. F. (2008). *Psihodiagnostika [Psychodiagnosis]*. Sankt-Peterburg : Piter. [in Russian].
- Bezrukova, O. A. (2015). Sotsialna vidpovidalnist v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi: sotsiologichna kontseptualizatsiia ta dosvid empirychnoho doslidzhennia [Social Responsibility in Contemporary Ukrainian Society: Sociological Conceptualization and the Experience of Empirical Research]. *Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Danilchenko, T. V. (2016). *Subiektyvne sotsialne blahopoluchchia: psykhologichnyi vymir [Subjective social well-being: a psychological dimension]*. Chernihiv : Desna Polihraf. [in Ukrainian].
- Kovalenko, A. B., Bezverkha, K. S. (2017). Social identity as an adaptation mechanism of personality in the social crisis. *Ukrainian psychological journal*, 1(3), 48–62. [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.17721/upj.2017.1\(3\).5](https://doi.org/10.17721/upj.2017.1(3).5)
- Pakhol, B. E. Subjective and psychological well-being: a modern and classical approaches, models and factors. *Ukrainian Psychological Journal*, 1(3), 80–104. [in Ukrainian]. [http://doi.org/10.17721/upj.2017.1\(3\).7](http://doi.org/10.17721/upj.2017.1(3).7)
- Seligman, M. (2010). *V poiskah shast'ja. Kak poluchat' udovol'stvie ot zhizni kazhdij den' [In search of happiness. How to enjoy life every day]*. Kiev : Izdatel'stvo Mann, Ivanov i Feber. [in Russian].
- Serdiuk, L. Z., Danyliuk, I. V., Turban, V. V., Penkova, O. I., & Volodarska, N. D. (2018). *Psykhologichni tekhnologii samodeterminatsii rozvytku osobystosti [Psychological technologies of self-determinism development of personality]*. L. Z. Serdiuk (Red.). Kyiv : Instytut psykhologii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].
- Test smyslozhiznennye orientacii (metodika SZhO) D. A. Leont'ev [Test of life-sense orientation (LSO method) D. A. Leont'ev]*. [in Russian]. Retrieved from <https://psycabi.net/testy/256-test-smyslozhiznennye-orientatsii-metodika-szho-d-a-leontev>

Abstract

Zavatskyi V. Yu.,

Dr. of Science (in Psychology),
Professor of the Department of Psychology
and Sociology,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National
University
E-mail: vladzeitler@gmail.com

Blyskun O. O.,

Dr. of Science (in Psychology),
Associate Professor,
Department of Psychology and Sociology,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National
University
E-mail: bliskoon@ukr.net

SOCIO-PSYCHOLOGICAL SPECIFICS OF YOUNG PEOPLE'S ANTICIPATION AND THEIR WELL-BEING IN THE CONDITIONS OF LIFE CHANGES: ONTO- AND SOCIO-GENESIS

The article identifies diagnostic markers and performance-specific features of young people's anticipation depending on their age and gender. The social and psychological analysis of their life strategies and anticipation orientations in the conditions of changes was carried out. The sample was differentiated according to the indicators of the leading anticipation constructs and predictors under life changes. The socio-psychological nature of young people's social well-being was substantiated: the phenomenon of social well-being, its components, indicators, factors of formation were described; the empirical research project on young people's social well-being was developed and the research was implemented; and correlations between social well-being and anticipation were determined; the referents determining young people's social well-being were revealed. Mutual relations between an individual's social well-being and anticipation are supported by patterns that depend on his/her age, gender, general anticipation capacity and individual characteristics (spatial, temporal, personal-situational). In addition, anticipation is developed actively step-by-step. In particular, in adolescence, the ability to anticipate is improved

due to qualitative improvement of thinking, as an indirect and generalized reflection of reality; intensive development of those mental qualities that are specific to anticipation, such as: seeing of prospects, taking into account the probabilistic future, proving of made forecast. At the early adulthood, there is the mutual influence of the general anticipation ability and health, reflection during anticipation improves considerable. Anticipation at the middle adulthood is often associated with well-being, which is a sign of psychological health (emotional stability, low anxiety and impulsivity, etc.). In addition, there is a strong link between anticipation and positive well-being at the middle adulthood.

Gender differences were revealed for correlations determined between well-being and different anticipatory abilities. Significant correlations between well-being and different anticipatory abilities revealed for women were more numerous and stronger than that of men. The mutual relations among young people's anticipatory abilities at different levels (personal-situational, spatial and chrono-rhythmic) and the the components of their well-being were determined.

Key words: *personality, youth, psychological well-being, social well-being, anticipation, conditions of life changes.*

Отримано – 13 вересня 2020

Рецензовано – 16 вересня 2020

Прийнято – 18 вересня 2020

Received – September 13, 2020

Revision – September 16, 2020

Accepted – September 18, 2020